

ZSIDÓ FERENC

Nem vész el, csak átalakul

tájt nézem a volán mögül; tehetem, hisz a gidres-gödrös úton jó, ha harminccal lehet haladni. Amerre a szem ellát, a május virágai nyílnak az öles fűben. Ott, ahová én tartok, a romlás virágai nyílnak a jövő romjai felett – sejlik föl bennem a negatív gondolat; aztán megrázom fejem, nem, amit mondtam, fájdalom volt. Elhessegetem a rám telepedő rossz érzéseket, s velük együtt a poétikát is, úti célom ugyanis nem föltétlenül igényli...

Azért indultam el ebbe az eldugott székelyföldi faluba, Székelyszenterzsébetre, hogy képet alkossak arról, mi történik egy székely közösséggel, ha számbelileg kisebbségben marad az ott megtelepedett, egyre nagyobb teret nyerő cigánysággal szemben. A jelentéget kívánom vizsgálni: számos székely falu van hasonló helyzetben, s ugyan az egyes esetek mutat(hat)nak eltérést, néhány általános érvényű következtetés levonható.

Választásom azért esett éppen Székelyszenterzsébetre, mert jól ismerem, ugyanakkor nagyvonalakban kívülállóként tudok tekinteni rá – a távolságtartás pedig elengedhetetlen feltétele az objektivitásnak. A témából adódóan egyébként száz százalékos objektivitást nehéz volna garantálni, mert ugyan igyekszem a kívülálló kutató-riporter szemével vizsgálni a terepet, azt viszont aligha tudom teljesen kiiktatni, hogy magam is székely-magyar vagyok (mgj.: a két fogalmat egymás szinonimájaként használom, vagyis úgy, hogy minden székely magyar is egyben). Így hát vállaltam, tudatosan kitérőket, zárójeles morfondírozásokat iktatok be a munkába, melyek ugyan szétfeszíteni látszanak a szociográfia kereteit, ugyanakkor gondolatiságában gazdagabbá teszik.

Nos, Székelyszenterzsébet. Feleségem származik ebből a faluból, 18–20 évesen, amikor udvarolni kezdtem, guggolós bort iszogattam a helybéli legényekkel (jövevényként két választásom volt: vagy iszom velük, vagy verekszem – az előbbit választottam); a helybéli cigánysággal is alkalmam volt megismerkedni – de ez már egy másik történet. (Néhány évvel ezelőtt a magyar-román cigány közösségek történeti néphagyományát vizsgáltam egy összehasonlító néprajzi munkában.) Kellő előismerettel rendelkezem hát, ugyanakkor a terep újbóli áttekintése előtt nem fogalmazok meg preszuppozíciókat, mert azok spekulatívák lehetnének.

Székelyszenterzsébet a Székelyföld déli peremén található, Orbán Balázs a Székelyföld leírásában „Székely Partiumnak” nevezi, mégpedig azért, mert „e vegyes népség által (sok jobbágyosság volt e falvakban) lakott rész csak később lőn a székelyföldhez, illetőleg Udvarhelyszékhez csatolva”. Nevét minden bizonnyal a templom védőszentjéről kapta, első írásos említése 1333-ból való. Kisebb részben szabad székelyek, nagyrészt jobbágyok lakták a falut – lévén, hogy az fejedelmi adományként az 1400-as években bárói tulajdonba került. Nem kívánom eme szociográfiát túl sok történelmi adattal terhelni, néhány részlet azonban elengedhetetlenül szükséges a jelenben zajló demográfiai folyamatok megértéséhez. A bárók ugyanis – először az Eőssi familiáé lett a falu, aztán

[*Látlet*]

Eőssi Andrástól, nem lévén vér szerinti utódja, Pécsi Simon szombatos főnemes örökölte meg; kegyvesztettsége után a Gyulai, majd Kemény család tulajdonába került – szép számmal telepítettek le cigány zselléreket is (a szomszédos Románandrásfalvára pedig román jobbágyokat). Házakat építettek nekik a falu széli „Pusztákon”, ők pedig a magyar jobbágysággal együtt megdolgozták a földeket. A betelepítés 1848 után vett újabb lendületet, amikor a magyar jobbágyságot felszabadították, így a báróknak pótolni kellett a kiesett munkaerőt. Kézenfekvő volt a tisztázott jogállás nélküli, továbbra is vásárolható és eladható cigányság munkaerejére támaszkodni. Így az 1800-as évek második felében újabb 10–12 család került Székelyszenterzsébetre. Itt kedvező élettérre találva gyarapodott, szerveződött, terjeszkedett a cigányság, biológiai, reprodukciós szerepét hatványozottan jobban töltötte be, mint a magyarság. Pontos szám adatok a cigányság számának alakulásáról nem állnak rendelkezésre, Varga E. Árpád Erdély etnikai és felekezeti statisztikáját készítve az 1800-as évek végén 15% körülire teszi a cigányok szám arányát. Kimutatást azért nehéz készíteni, mert a népszámlálások alkalmával a cigányság jelentős része magyarnak vallotta magát. Például a legutóbbi, 2002-es népszámlálás adatai szerint csupán 83 cigány van a faluban, a község háza nyilvántartása szerint viszont az 1126 lakosból 672 cigány, ami közel 60%-os cigány részarányt jelent. S hogy most, 2010-ben mi a helyzet...? Na, csak apránként, ne rohanjunk annyira!

Megérkezem a falu széléhez, a helységnévtáblán: Székelyszenterzsébet – Eliseni. Milyen büszkén virít a székely szó a táblán – és szép lassan kezd tartalmatlanná válni. A Cigányszenterzsébet jobban megfelelne a valóságnak, élcelődök magamban, de keserű a humor, félre is teszem. Inkább tovább, beljebb a faluba. Mindjárt jobbkézt egy hatalmas gazdasági épület, a mögött volt valaha a nemesi kúria. Az épületnek nyoma sincs, csupán néhány évszázados fenyőfa áll mementóként. 1948-ban, az államosításkor a bárói család elmenekült, az épület egy ideig gazdasági irodaként, iskolaként fungált, aztán mind rosszabb állapotba került, nem renoválták, hanem lebontották, a köveit szét-hordták. A bárókra se nagyon emlékszik már senki. A sors iróniája: azok, akik egykor a vidéket bírták, és szolgaként a cigányságot betelepítették, sehol sincsenek, a betelepítettek gyarapodó utódai pedig köszönik szépen, jól...

Alig haladtam valamicskét a munkában, máris egy kis „lírai” kitérőt kell tennem: a falu tehát közvetett módon a báróknak „köszönheti” a jelenbeli demográfiai helyzetet, az ők cigánybetelepítései vezettek oda, hogy mára a magyarság kisebbségbe került. Elmélázok magamban, mi volna, ha például Gyulai Pál feltámadna halottaiból, s látná, hogy mi lett munkája eredménye. Vélhetően megvakarná fejét, hümmmentene, majd azt mondaná: gondolta a fene – vagy valami ilyesmit, talán kissé elegánsabban. De ez mit sem segítene, mert igenis gondolni kellett volna. Gondolni kellett volna? Magyar szemzőből lehet szemrehányást tenni a betelepítőknak? Saját önző céljaik vezérelték, nem törődtek a nemzettel – mondhatnánk rosszállóan, de ne feledjük, hogy az első betelepítések idején még nem létezett a nemzet, a haza fogalma, alig-alig beszélhetünk nemzeti identitásról. Az 1800-as évek második felében viszont már elvileg erős nemzeti azonosságtudattal kell számolnunk, így „mentség” csak egy lehet: a cigányságot nem tekintették „veszélyesnek” semmilyen tekintetben, annyira alárendelt helyzetben voltak, az (akkor) többségi magyarsággal való viszonyuk annyira aszimmetrikus volt. Azzal pedig a bárók legvadabb rémálmaikban sem számoltak, hogy 1920-ban, majd 1945 után ekkorát fordul a világ kereke. Pedig fordult s nyekkent is belé.

Beérkezem a központba, a Piac térre. Fékezek, mindenféle embercsoportok állnak (igen, az úton is), kedélyesen beszélgetnek. Autóm elől ráérősen húzódnak el, mint idegennek tűnő érkezők, jól megbámulnak. Mondanom sem kell: cigányok. Magyar embernek egyelőre nyomát se látom. A cigányság teljesen birtokba vette a központot, a két bolt ablakain fűrtökben lógnak a pajkos cigánygyerekek, a két kocsmá tele felnőtellek, egyiknek terasza van, ott is üldögélnek. Csupa füstös kép, csillogó szem, mosolygós arc. Vasárnap délután van, a cigányság közösségi életet él. Szemmel láthatóan jól, otthonosan érzi magát a faluban.

A főtéren két kisebb emlékmű is áll, egyelőre ennyi, ami magyarok jelenlétére utal. Az első és második világháborúban elesettek, illetve a munkaszolgálatosok emlékműve. Árván, szinte félénken húzzák meg magukat a tér sarkában. Mondják a kultúrantropológusok, egy-egy közösség a nyilvános tereket nemzeti jelzéseket tartalmazó építményekkel szokta szimbolikusan elfoglalni. Nem tudom, eme két székelyszenterzsébeti emlékmű esetében ez tudatos gesztus volt-e, a cigány jelenlétet próbálja-e ellensúlyozni, ha igen, mindenesetre kevés sikerrel. A tömeg, a masszív jelenlét többet számít.

Ahogy kiszállok az autóból, néhányan felismernek, legalábbis beazonosítanak, és egy fokkal barátságosabban néznek rám. Jó hangosan köszönök mindenkinek, kimért biccentéssel fogadják. Csakhamar egy barátságosabb arc is látóterembe kerül, nevemen szólít, mosolyogva jön felém. Kóré Mária az, tanítónő, régről ismerjük egymást, évekkal ez előtt újságcikket is írtam róla, amikor a cigány tanyelvű oktatás beindításáért kilincselte.

– Cikkírás lesz megint? – fordul felém kartársi közvetlenséggel.

Nem, rázom meg fejem, ezúttal valami más. Közvetlenségére apellálva meredek kérdéssel rukkolok ki, ami már szinte több mint szakmabéli összekacsintás:

– Mondd csak, mennyire emancipálódott az utóbbi időben az itteni cigányság, a tévé hatására kezdték használni a roma kifejezést? Netán sértésnek veszik a cigány megnevezést?

Elmosolyodik, nem veszi zokon a kérdést:

– Mű magunkot örökké cigányoknak híttuk. Magyar cigányoknak. Mostonába, hogy a tévéből is lehet hallani, roma, s az iskolába is azt használják, roma nép, roma nyelv, a fiatalok kezdik azt mondogatni, romák vagyunk, mer' azt hiszik, úgy szöb, de az öregök most is cigánynak híják magukat. De ez úgy is van, hogy amikor magyarul beszélünk, akkor cigánynak nevezzük meg magunkot, amikor egymás között romául, akkor romának. Münköt a többi romák úgy hívnak, hogy magyar cigányok, ungroromák.

A válasz minden pedagógusi jó szándék ellenére kissé zavaros (jól tükrözi a bizonytalanságot, tisztázatlanságot). Így hát nem is annyira a szavak jelentésére figyelek, mint zenéjére: Kóré Mária ízes ö-ző székely nyelvjárást használ, ahogyan azt a faluban tanulta. Beszéli ő a magyar irodalmi nyelvet is, de az iskola falain kívül a székely tájnyelv a magyarsággal való mindennapi érintkezés eszköze (egymás között leggyakrabban szintén ezt a nyelvet használják, de a cigányt is beszélik, interjúalanyom irányításával az iskolában az írást is tanulgatják). Cigány-székely, székely-cigány – forgatom magamban a szavakat, és elmosolyodok.

– Milyen az élet manapság a faluban? – terelem aztán másra a szót.

– Hát, Magyarba még kijárnak, de már nem jön ki olyan jól a lépés, gyöngén fizetnek. Sokan hazajöttek, kapják a szociált (szociális segílyt – szerk. megj.). Egyesök Né-mötbe próbálkoznak, de az olyan messze van...

[*Látélet*]

A helyi cigányság javarészt a magyarországi vendégmunkának köszönheti anyagi fel-emelkedését. Az 1989-es fordulat után kihasználták a kínálkozó lehetőségeket, csoportosan mentek ki különböző szezonmunkákra. Már akkor, amikor a helyi magyarság még gyámoltalan módon kivárt, irtózva az idegentől. A hazahozott pénzek pedig lassan megmutatták arcukat: a családok kezdtek építkezni, jobban étkeztek, ruházkodtak. S az, hogy viszonylag jól megy soruk, önbizalommal töltötte el őket. A '89-es momentum mentális felszabadulásukat is hozta. Annak megtapasztalása, hogy mindenkivel egyenlők, felvillanyozóan hatott rájuk; a gyors változásnak indult világban kezdtek megtanulni élni – cigányként élni.

– A hagyományos mesterségeket miért gyakorolják olyan kevesen? – feszegetem tovább a megélhetési problémát.

– Zenész ma már nem kell annyi, a sóprúvel, kosárral se nagyon éri meg foglalkozni; a napszámoskodás, a földmunka gyöngén fizet. Amikor léányka vótam, még öt-hat cigányzenekar is vót a faluba'. A többi napszámba járt a magyarokhoz, de most már a magyaroknak sincs pénzük...

Megforduljuk magunkat a főtéren: amint följebb is említettem, a cigányság kedvenc gyülekező helye ez, tehát nemcsak meghatározott alkalmakkor, hétvégén vagy ünneplésre jönnek ide, hanem folyamatosan jelen vannak. A magyarság a főteret inkább csak pragmatikus célokra használja, úgy mint gazdaggyűlés, szőlőpásztor-fogadás, melyeket dobpergés közepette hirdetnek ki a faluban. Gyakorlati célok nélkül csak kevesen jönnek ki a központba a magyarok közül, néhányan esténként a kocsmákban tesznek látogatást, és ott óhatatlanul is elvegyülnek a nagyobb számban jelen levő cigányság között. Tehát – ha csak passzív módon is – közösséget vállalnak velük.

Mellénk verődik Kóré Nyeke Géza bácsi is (a fél falu Kóré, Lévai vagy Forgács, így majdnem mindenkinek van ragadványneve). Régről ismerem őt is, megbecsülésnek örvend a cigányság körében, a község önkormányzatába is volt beválasztva.

– Nekem úgy tűnik, az itteni cigányság jobban él, mint valaha! – fordulok feléje.

– Hát, aki ügyes s jól mozgolódik, megvan mindöne, ez már csakugyan igaz, de a puszták végibe most is vannak olyanok, akik mezítláb, rongyoson járnak.

Való igaz: a szabadsággal együtt a társadalmi rétegződés, a szegény–gazdag megosztottság is megjelent, és ebben a cigányság, ha lehet, a magyarságnál is rátartibbnak bizonyul. Ugyan egykor minden cigány a faluszéli pusztákon lakott, de a tehetősebbek, akik beköltöztek a faluba, ma már elhatárolódnak a pusztaiaktól. A környékbeli sátoros cigányokkal szemben pedig még távolságtartóbban viselkednek.

– Mű házi cigányok vagyunk – mondja Nyeke bácsi –, többségünk a fődekon dógózott, s amikor az államosítás után megkezdődött az állami gazdaságok, fémák kialakítása, sokan ott álltunk munkába. Mű nem úgy vagyunk, mind a sátoros cigányok, azok nem hagyták el a meszeriájukat, csatornákkal vagy üstökkel foglalkoztak, s most is. Műnköt a sátorosok úgy emlígetnek, hogy selyömcigányok, mer ugyé zenész is sok van közöttünk.

– S hát a pártnál van-e mozgolódás? – váltok témát.

– Hát ott nemigön, csak választáskor.

A Romániai Cigányok Pártja, meglátva a vidék cigányságában rejlő potenciált, pár éve létrehozta szenterzsébeti fiókját. Egyelőre mérsékelt haszonnal: a cigányság vajmi keveset törődik a politikával – még ha az cigánypolitika is. (Az előjelek azonban arra

utalnak, hogy ez is változóban van. A cigányság egyre inkább politikai erővé is válik, ugyanakkor a politikai manipuláció eszköze is. Na, de erről majd később.)

Nem tudom pontosan, mennyire lesz kényes téma, azért csak előhozakodok velem: mit tud, honnan származik az itteni cigányság. Kérdésesen nem csodálkozok, válasza meglepően nagy tájékozottságról tanúskodik:

– Leghamarabb a Kórék, a Lévaiak s a Forgácsok jöttek ide. A báró hozta őket dógozni. Megfizette őket, házakot is építtetett nekik. Úgy tudom, a Lunkák például Moldvából jöttek. Később érkeztek a Dávidok s a Szászok, szintén a báró irányításával, s még utána mások is. Vótak olyanok is, hogy amikó idejöttek, még bocskor vót a lábukon. Itt osztán fővötték az itteni szokásokat, házi cigányok löttek.

Mosolygós, kedélyes öregember Nyeke bácsi. Búcsúzásakor még útba igazít: ha az ilyen „régí dógok” érdekelnek, feltétlenül keressenem fel a másik Kóré Gézát, Kákót. A templom mellett lakik, pusztai lakos, vagyis majdnem.

A református templom egy keletre néző dombon helyezkedik el, magasan a falu fölött, elvileg dominálja a faluképet, ugyanakkor némiképp árválkodik a körötte levő cigányházak gyűrűjében. A templomon túl a papilak az egyetlen magyar bennvaló, utána már a puszta következik. Rendszerezve: a cigányok fő lakhelyei a falu széli puszták, a Templom puszta, Kancsó puszta, Szőlő puszta, valamint a faluba benyúló Burák utca. Ugyanakkor, amint ezt később látni fogjuk, az utóbbi években egyre több cigány család vásárolt vagy épített házat a központi részeken is.

Amíg a Templom-puszta felé tartok, próbálom számba venni az ismerőseimet, arckokat, sorsokat idézek fel, és azon morfondírozok, hogy az eddigi ismereteim szerint az itteni cigányság békés, nem agresszív, a verekedések ritkák, és nincsenek magyarságmegfélemlítő akciók. Lopások történnek, de a garázdálkodás, rablás, betörés (egyelőre?) ismeretlen a faluban. Talán azt mondhatjuk, látszik, hogy rég letelepedett, antropológiai értelemben szervezett közösségről van szó, amely bizonyos mértékű együttműködést vállal a magyarsággal (majdnem az írtam: a többséggel...). Néha megdöbbenek, amikor a híradásokat hallok, hogy vannak olyan magyarországi települések, ahol a boltokat rendszeresen kirabolják a cigányok. Itt ez fel sem merül. A biztonság állapotát az is jelzi, hogy a nagyobbik élelmiszerbolt nemrég önkiszolgáló rendszerűvé vált (ami ugyebár elvileg kedvez a lopásnak, netán rablásnak). Az itteni cigányság tehát nagy vonalakban konformista, törvénytisztelő. (Tegyük fel hát egy költői kérdést, csak így zárójelben: a székelyszenterzsébeti magyarság hálás lehet, amiért ilyen rendes cigánysága van?) Ugyanakkor, ahogy mind több embert szólaltatok meg, az is nyilvánvalóvá válik, hogy ez a kép kiigazításra, de legalábbis árnyalásra szorul.

Kóré Kákó Géza nagyhangú, jó kedélyű cigányember, örömmel fogad. Hellyel és itallal kínál, látszik rajta, a vendégért a lelkét is kész kitenni. A családi legendáriumot jól ismeri:

– Az én családom ősei az 1800-as évekbe kerültek ide valamikor, vót itt a faluba egy nagy gazdag báró, az leszerződött ide vajégy cigánycsaládot munkára, s ide telepítötte. Olyanformán vótak, mind ma a gyári munkások. Csak nekik dógoztak. Ez olyan öt-hat cigánycsaládot jelentött. Osztán megtelepödött itt vajégy zenész cigány is, ezöket a magyarok pártolták, mer szerették a cigányzenét erőssen. No, de hogy szavam ne felejtsem, az én édösanyám is pincérlány vót a bárónénak. Jól bántak vele, szerették. Nannyómnak ök adtak házhelyet, segítöttek az építközésbe.

[*Látlet*]

– Azt tudják, ugye, hogy ezt a falut valamikor a magyarok alapították?
 – Tudjuk, tudjuk. Sok száz évvel ezelőtt a magyarok telepődtek le itt először, nem véletlenül van benne a falu nevébe a székely szó. Osztán később jöttek a mű őseink, de örökké jól ésszefértek a magyarokkal.

– S hát manapság hogy egyezik a magyar a cigánnyal?

– Jól egyezik! Ne mondják sokat, negyven-ötven évre visszamenőleg nem vót a magyar s a cigány között sömmi komolyabb viszály, vereködés. Magyar a magyarral hamarabb ésszekap. Mű jól ésszedógoztunk a magyarokkal örökkéig. Még most is úgy van, hogy röggel a cigány, amelyik munkát akar, lemönyön a kocsmához, ott vár a kapával, s jönnek a magyarok, hívják napszámomunkára. Dógoznak becsületösön, nem rendetlenkődnek. Más falukba mondják, hogy ezt is, azt is csinálnak a cigányok, itt szöröncsére jó magaviseletű mindönki.

Szavain érezhető némi szépítési igyekezet, valamint bizonyítási kényszer, ugyanakkor a lényeg jól kiszűrhető: a kompromisszumkészség adott, ami az efféle érdekházasság esetén nagyon fontos. És, ha úgy vesszük, szerepcsere történt: a jelenben a cigányság mutat toleranciát a kisebbségbe kerülő magyarsággal szemben... Hajdan ennek fordítottja működött. Arról a nyugati szakirodalom is említést tesz, hogy az erdélyi népesség nagyobb toleranciával fogadta a cigányokat. Míg Nyugat-Európa-szerzte az 1400-as évek folyamán (a rossz tapasztalatok hatására) mindenhol rendeletben tiltották meg a cigányok letelepedését, sok esetben katonai segédlettel toloncolva ki a vándorló csoportokat a városból, tartományból, országból, a mai Magyarország területén, Erdélyben és a román fejedelemségekben viszont életterre találtak, mint ahogy a Balkán területéről a későbbiekben újabb és újabb hullámban érkezők is. Néha bosszankodom, amikor nemzetközi jogvédő szervezetek pirongatják Magyarországot és Romániát, miért nem rendezi megnyugtatóan a romák szociális problémáit... Nyugat-Európa elintézte a cigánykérdést a XV. században kitoloncolással, az onnan elüldözött csoportok itt leltek menedéket, s most a bölcs nyugat-európai kormányok leckét adnak nekünk kisebbségvédelemből...

No, de hagyjuk a dohogást, inkább faggassuk még egy kicsit Kóré Kákó Gézát:

– Mit gondol, miért van az, hogy a cigányokat sokfelé nem szeretik, s hogy főként régebben üldözték is?

– Ez már való igaz, hogy nem szeretik! Ha égy cigány valami bajt csinál, azt úgy felfűjják a tévébe is! Ráénk vannak esve! Azt is mesélték, hogy valamikor, de ez már több száz évvel ezelőtt vót, ki akarták irtani az egész cigányságot. Ekkor égy magyar császárné vagy osztrák császárné, Mária Terézia kivásárolta az összes cigányt, s letelepítette. Ő égyedül szerette a cigányokat, s szerette a cigányzenét, hát ezért. Mű, cigányok azóta is tartjuk a Mária Terézia becsületjit, mer ha ő nem lött vóna, mű ejsze most nem lönnénk. Osztán később a magyarok is megszerettek. Jól jártak velünk, me a cigányok ugye örökké jó kovácsok s jó zenészők vótak.

Bólogatok, ahhoz, ahogyan Mária Terézia romaintegrációs (asszimilációs) politikáját értelmezi, nincs mit hozzátennem. Aztán egy provokatívabb kérdéssel is kirukkolok:

– A leggyakrabban azzal vádolják a cigányokat, hogy nem vállalják az együttműködést a magyarsággal, hogy nem akarnak dolgozni, a segély meg persze jól fog...

– Ez itt Szöntörzsébetön nem így van! Itt mindönki dógozik, akinek munkája van! S mű mindönből kivöttük örökkéig a részünköt! Hogy égyebet ne mondják, a katonaság elől sem szóktünk meg a háborúk idején, mint ahogy máshol csinálták! Nagybatyám

megjárta az első világháborút, itt a szomszédom, Géza bátyám is. A második világháborúba is több cigány odaveszött a faluból. Amikor ingöm vittek el, a katonakönyvünkbe azt írták, hogy „cunoaște limbă străină maghiară, cetățenie română, naționalitate maghiară” (*idegennyelvet beszél, a magyar, román állampolgár; magyar nemzetiségű*).

– Erről jut eszembe: amikor Magyar Igazolványt lehetett igényelni, akkor legtöbb cigány magyarnak vallotta magát itt is...

– Az nem egészen úgy vót! Kezdetbe amilyen nyelvet beszélünk, olyannak töttek. Ez itt a faluba is megtörtént, hogy cigánynak akart iratkozni, de az RMDSZ-től (Romániai Magyar Demokrata Szövetség, a két romániai magyar párt egyike – szerk. megj.) az ésszéirók azt mondták, hogy miért nem iratkozunk magyarnak, mer reformátusok vagyunk, s magyarigazolványt is igényöltünk. S hát tényleg igényöltük, mert azzal könnyebb vót Magyarba boldogulni.

– De azért cigánynak érzik magukat?

– Szigorúan! Magyar nem tudok lönni soha, hiába beszélök magyarul. Tudunk jól cigányul is. A családba is szoktunk beszélni. Pár évvel ezelőtt írtam egy színdarabot cigány nyelven, páran ésszéálltunk, bétanultuk, s erőssen jó előadásokat csináltunk. Ez nem sokkal a '90-es vásárhelyi eseményök után vót, amikor a cigányellenőség fölerősödött. Vót úgy, hogy nem szívesön láttak egyik-másik helyön. Osztán lefordítottuk magyar nyelvre is, de sokat kínlódtunk, mégse jött ki olyan jól, mint cigányul. De úgy is eléadtuk, a magyaroknak erőssen tetszött. Cigánytáncokat is táncoltunk melléje.

A szenterzsébeti cigányságban a kulturális önkifejezés igénye is megszületett. Idén már tizenegyedik alkalommal szervezik meg a Nemzetközi Cigányfesztivált. Jönnek a világ minden tájáról a cigányok, s azok a nem cigányok is, akiket érdekel a cigány kultúra.

– Maga is szervezője a cigány fesztiválnak. Jól szoktak sikerülni?

– Igen, én s a fiam vagyunk a főszervezők. Táncok vannak, előadások, erőssen jók szoktak lönni. Olyan év is volt, hogy még Svájcból s Svédországból is eljöttek. El kell mondjam, soha rendbontás, vereködés nem vót.

– S a környékbeli román cigányokkal miért nem jó a kapcsolat?

– A román cigányok sokkal rosszab viseletűek, vereködnek, nem dógoznak. Mű nem tudjuk az ők szokásait, ők nem tudják a miénköt. Más vallásúak, más természetűek. Nálunk nincs kötölődés, idegöngyűlölet. Itt a szomszéd faluba, Andrásfalván románok élnek, jól égyezünk velük. Hidegkút már vegyös, magyar, román égyütt. Az ottani cigányság is vegyös, küsebb része magyar, nagyobb része román. Azokkal nem vagyunk jóba. Főleg régebb vótak nagy viszályok, vereködésök. Még most is előfordul, de most már kezdenek rendösödni. De azért mű, a református magyar cigányok az ortodox cigányokkal, a román cigányokkal, a sátorosokkal nem vegyülünk. Csak a magyar cigányokkal s a magyarokkal. Mer elég sok a magyar–cigány vegyös házasság.

Igen, ami egy emberöltővel ezelőtt még elképzelhetetlen lett volna, ma már elfogadott. Talán még feltűnést kelt, tehát nem túl gyakori, de aztán hamar napirendre tér fölötte a közvélemény. Inkább arra van példa, hogy magyar legény választ cigány feleséget. Az a vélemény, hogy azok tüzesebbek...

Ahogy a Templom utcán visszafelé tartok a központba, váratlan ötlettől vezérelve kifordulok a templom mögötti magas domboldalra. Leülök, megpróbálom rendszerezni gondolataimat. A dombról jól belátható a falu minden utcája, ha nem is teljes hosszúsá-

[*Látélet*]

gában: Lúgos utca, Tízes utca, Templom utca, Alszeg, Felszeg, Erzsébet kertje, Tóhely utca, Burszán utca, Gál szoros, Csögely, Burák utca (plusz a már felsorolt puszták). Sorra veszem a falurészeket, házakat, hol kit ismerek, bizony, nincs már olyan utca, amelyikben ne jelentek volna meg a cigányok. Nyugtalan tengernek tűnik most a falu. Szláv tenger... – Herder jóslata szerint abban fog eltűnni a magyarság. Wass Albert és más értelmiségiek a román expanziótól féltették Erdélyt. Székelyföldet szerintem nem annyira a románoktól kell félni – ha egyáltalán félni kell valakitől –, mint inkább a cigányságtól. Kettő küzd, harmadik győz?

Ha már Kóré Kákó Géza a fiát emlegette, őt is felkeresem. Természetesen őt is Kóré Gézának hívják, a Hegedűs ragadványnevet viseli. Profi zenészként sok helyen megfordult, külföldön turnézott, az Udvarhely Táncműhelynek sokáig munkakönyves primása volt, szóval ő már minden értelemben emancipált világfi. A falu cigánysága sokat köszönhet neki – a Roma Párt helyi fiókjának létrehozásában is közreműködött, kulturális tevékenysége nagyban hozzájárult ahhoz, hogy a cigányságról kialakult elnagyolt, gyakran csak előítéletekből építkező negatív kép némiképp árnyaltabbá váljon. Sok mindenről elbeszélgetünk, zenéről, fesztiválról, cigány identitásról, így kézenfekvően adódik, hogy rákérdezzek arra is, ami kívülálló számára talánynak tűnhet:

– Miért van az, hogy a cigányság általában olyan nyelvű és vallású, mint a többségi nemzet, mint a falu, amelyben él?

– Ha visszanezünk a régebbi üdőkbe, a cigányoknak soha nem vót hatalmuk, nem vót hadserögük, királyuk, hanem örökké üldözött, lenézött nép vót, ezé élelmös kellött lögyön, kellött ügyesködjön, forgolódjon, hogy megmaradjon. A szöntörzsébeti cigányok magyarul kellött beszéljenek, mert itt magyarok vótak többségbe, s ugyanígy reformátusok. De azér vajégy cigány az ortodox vallásba is tartozik. Ezök a román temetőbe is temetköztek.

Igen. Az ortodox egyház rendületlenül folytatja a terjeszkedési politikát a jelenben is. Mivel a cigányságot hit szempontjából instabilabbnak vélik, hát velük próbálkoznak. Néhány éve megjelent a faluban egy traktor egy pótkocsi búzával, s a szomszédos román falu ortodox papjának irányítása alatt búzát osztogattak, és pénzt, valamint ruházatot ígértek azoknak, akik átállnak ortodoxnak. A könnyen jövő pénz ígéretétől megszedülten páran át is álltak. Aztán, mivel az ígéretek ne úgy teljesültek, mint remélték, rendre visszakérezkedtek reformátusnak. Egy részük az egyházi hozzájárulást is fizeti tisztességesen, a gyermekeiket református pap kereszteli, majd konfirmálni is elküldik őket, más részük a kepefizetést elmulasztja, aztán, ha meghal, megvan a sírás-rívás, hogy vajon eltemeti-e a pap.

Apropó, pap. Kincses Kálmán református lelkész ideérkezésekor jól érzékelhette a magyarság lelkében gyökeret verő reménytelenséget, a fogyásba, a cigányság térdnyerésébe beletörődő letargiát, és a maga eszközeivel felvette a harcot ellene. Nincs istentisztelet, hogy az identitás megtartásának fontosságáról, a hagyományokról, a gyermekvállalás fontosságáról ne beszélne. Ugyanakkor a gyakorlatban is jó példával jár elől. Barantás csoportot verbuvált, szürkemarha tenyésztésbe fogott, bevonva a kevéske magyar fiataalt, falunapokat szervezett. Nemrég a pünkösdi királyság hagyományát is fölélesztette – bár a sors fintora, hogy az idei pünkösdi király egy cigánylegény lett... Igen, ez azt is jelenti, hogy ebbe a nemzeti újjáéledési tevékenységbe a cigányság is bekapcsolódik, ami első hallásra nonszensz, de ebben is van valami pozitívum: ha a ci-

gányságot a magyarsággal minél több téren együttműködésre lehet bírni, annál békésebb lesz az együttélés, annál természetesebb lesz a másik fél elfogadása.

Megkeresem hát az újdonsült pütkösdi királyt is, Haidu Ioan Leonardót. Mivel tudja, hogy főállásban magyar szakos tanár vagyok, igyekszik választékosan beszélni.

– Mi fogott meg a barantában? Gondolom, tudod, hogy egy ősi magyar küzdősportról van szó!

– Igen, tudom, ez egy magyar hagyomány, s én pedig cigány vagyok, de nekem nagyon tetszik. A tiszteletes úr biztatott, hogy jöjjünk, mert legalább ismerkedünk, fejlődünk. Kezdetben többen is jártunk a cigánylegények közül, de aztán páran lemorzsolódtak, mostanra csak én maradtam. Még a kántor, Barabás Szabolcs is eljön párszor, a fiatalabbak közül pedig Kóré Vilmos.

– A többiek miért morzsolódtak le, te miért maradtál?

– A kitartással volt gond, azt hiszem, mert az edzések azok nagyon kemények! Én nagyon örülök, hogy kitartottam, ahogy jobban megismertem a tiszteletes urat, s a magyar legényeket, mind jobban összebarátkoztunk, mind jobb közösséggé váltunk. Nekem soha semmilyen problémám nem volt abból, hogy cigány vagyok. Befogadtak, megbecsülnek ebben a közösségben, én is megismertem őket, s ugyanakkor megmutathattam, hogy mi, cigányok sem vagyunk utolsóak. Mert el kell mondjam, hogy a barantával szép díjakat szereztem! Például most a tavaszi bajnokságon is. Volt íjászat, futás, szabad vívás, célzás hajítófegyvekkel.

– Nem szólt meg soha senki – magyar vagy cigány részről –, hogy miért barantázol?

– Volt ilyen is... Elég sok bemutatót tartunk, egy alkalommal, azt hiszem, Homoródon voltunk, a tiszteletes úrral egy szeletelőst mutattunk be, ostorral kellett aprítani a füvet. Előadás közben beszólt egy magyar, hogy mit akar itt ez a cigány... A bemutató végén a tiszteletes úr odament, s jól leteremtette az illetőt, hogy a magyarságot nem ilyesmivel kell fitogtatni, s különben is, én olyan eredményeket értem el, hogy arra bárki büszke lehetne.

– Most térjünk át a pütkösdi királyságra, ami közvetett módon kapcsolódik a barantához...

– Igen, azért is, hogy a elsősorban a barantázók közül kerültek ki azok, akik a megmérettetést vállalták. Hét legény szállt be a versenybe, négy magyar és három cigány. Bárki jelentkezhetett.

– A tiszteletes úr biztatta a cigánylegényeket is, hogy jöjjenek?

– Azt mondta, ezáltal csak jobban elfogadjuk, megismerjük egymást s a falut. Mert ez is egy szempont volt. Úgy kezdődött a verseny, hogy ki kellett menni Gyuri ájba, ott kellett felülni a lovakra. Amíg a mezőn haladtunk, le lehetett rántani egymást a lóról, amikor beértünk a nagyútra, már nem, nehogy megsérüljünk. Aztán következtek a próbák: futás, dobófegyveres célzás, kötélmászás, birkózás, íjászat. Csak a forgás nem ment, amikor meg kellett csókolni a királynő kezét. A pontozás végén én kerültem ki győztesnek. Most egy évig én felelek a fiatalokért, én vagyok a legénybíró, s a presbitériumban is benne vagyok.

– Megmozgatta a falut a „választás”?

– Igen, nagyon sok néző volt, cigányok, magyarok vegyesen. Szerintem ez jó alkalom volt, hogy kicsit közelebb kerüljenek egymáshoz a magyarok s a cigányok. Mert

[*Látlet*]

azért megvan a távolságtartás. Például este pünkösdi bált szerveztek a magyar fiatalok, s abba már nem engedték be a cigányságot. Nem igazán értjük, hogy miért.

Nézzük hát akkor a székelység állapotát s a miérteket! Tradicionális közösségnek nevezik azilyent, a lakosság fő foglalkozása továbbra is az állattenyésztés és mezőgazdaság. Néhányan a közelebbi városokba (Segesvár, Keresztúr) járnak dolgozni, de az ingázási problémák és a gyárakban történt leépítések miatt ez a szám jóval kisebb, mint 1989 előtt. A községháza 2009-es adatai szerint a faluban mintegy 127 szarvasmarhát tartanak, majdnem minden gazdaságnál juhok, disznók libák és tyúkok is találhatóak, a magántraktorok száma meghaladja a 14-et (a ló azonban továbbra fő szerepet kap a földművelésben), van asztalosműhely, cukrászlabor, kisiparosként kádárt, kötélverőt, pálinkafőzőt, lakatost és molnárt tartanak számon. A családok többsége önellátásra van berendezkedve, a termények alacsony ára, a piac hiánya miatt nincsenek nagy farmok, alig egy-két gazda van, aki vállalkozásként tekint a mezőgazdálkodásra. A magyar lakosság jelentős hányada előregegett, a fiatalság az 1990-es évek derekáiig rendszerint városra költözött, ez a tendencia az utóbbi években a városi megélhetés rosszabbá válásával lassulni látszik, ugyanakkor demográfiai hatását még alig-alig érzékelteti. A jelenlegi idős generáció döntő többsége a kollektív gazdaságban dolgozott a kommunizmus éveit alatt, a kollektívnyugdíjak hírhedten alacsonyak az országban, így az öregek a háztáji kertek művelésével pótolják szerény jövedelmüket. Nem jobb a helyzete a fiatalságnak sem: sok városra ingázó haza szorult, munka nélkül maradt. Így marad a föld vagy az egyre beszűkültebb lehetőségekkel kecsegtető magyarországi vendégmunka. Néhányan környékbeli kisvállalkozóknál dolgoznak, többnyire feketén (a nyugdíjalapot s a többi járulékot nem fizeti). A rossz demográfiai és gazdasági kilátások miatt a helyi székelység morális válságban van, melyre csak rátesz egy lapáttal a cigányság térnyerése miatt érzett frusztráció. Mert annak ellenére, hogy relatíve békés az együttélés, a magyarság természetesen kudarcként éli meg, hogy kisebbségben maradt szülőfalujában. Ezen a téren a magyarság informálisan nagyvonalakban már elismerte „vereségét”. Javarást visszahúzódtott a nyilvános terekről, mondhatni, átengedte a falut a cigányságnak.

Azt, hogy mikor jelentek meg ilyen nagy számban a főtéren a cigányok, hogy meghatározzák annak arculatát, nehéz lenne rekonstruálni, mint ahogy azt is, hogy a magyarság miként dolgozta fel, fogadta el ezt a helyzetet. Egy folyamatról van szó, az életerősebb, szaporább cigányság expanziójáról, mely jelenséget a magyarság megállítani, lassítani nem tudta, csupán asszisztált hozzá, szemlélője volt. A sejtelem megfogalmazódott bennük, hogy ez így rájuk nézve nem egészen jó, de nem találták a „védekezés” eszközeit. Felülről jövő segítséget nem kaptak, ugyanakkor a megszokotthoz ragaszkodó mivoltuk gátolta a gyorsan következő változások leereagálását, az alkalmazkodást – melynek a cigányság a bajnoka.

A megszokott hagyomány? Olybá tűnik, a helyi székelység kezd elfordulni a hagyományaitól. Talán azért, mert megtapasztalta: már nem képviselnek megtartó erőt? Nem csupán a tradicionális népi kultúrára gondolok, hanem mindarra, ami egykor „rendtartóvá” tette a székel falut. A szokásrendre, az íratlan szabályokra. Egyre inkább az új, liberális eszmék vonzáskörébe kerülnek, melyeket a faluban is elharapózó tévezési divat közvetít. Úgy tűnik, a régi és új határmezsgyéjén állnak, a „már nem” és „még nem között”: mondhatni, légtérben mozognak. Megritkultak a gyülekezési alkalmak, a kalákák, ünnepek, az asszonyoknak a közös kézimunkázások, a vasárnap délutáni kapualji beszélgetések. Kis túlzással élve, a háztáji, mezei munkákat lassan nem az időjá-

rás, az évszakok rendje vagy a sürgősségi sorrend határozza meg, hanem a tévéadók műsorrácsa. Ezt próbálja ellensúlyozni a lelkesz a hagyományörző tevékenységével – kérdés, hogy erre a lakosság mennyire vevő.

A falukép legnagyobb mértékben azáltal változott meg – amint ezt a korábbi madár-távlatú szemrevételezésem alkalmával is megállapítottam –, hogy az utóbbi időben egyre több cigánycsalád vásárolt házat a központban, a régi magyar utcákban, jelenlétükkel pedig felülírják a település magyar jellegét. A múltban a magyarság – akárcsak sok más településen – íratlan szabályként fogalmazta meg, hogy a cigányságnak nem kell megengedni a házépítést, vásárlást a falu közepén. Régen a szenterzsébeti cigányság a faluszéli pusztákon tömörült, az utóbbi években, a magyarság előregedésével, valamint a cigányság anyagi helyzetének javulásával egyre többen vásároltak, építettek bennvalókat a belső utcákban. Egy régi szabályt feladott tehát a magyarság, további betartását/betartatását nem tartotta fontosnak/lehetségesnek. Elsősorban olyan ingatlanok kerültek cigánykézre, melyekből az idősek kihaltak, gyermekeik városban laktak, megtartani nem kívánták a családi házat, és talán ők is jobban szerették volna magyarnak eladni, de magyar vevő nem akadt. Így végül magyar szemszögből vitatható döntést hoztak. Az első ilyen esetek kapcsán a magyarság ráartibb, dacosabb része még ellenérzését fejezte ki, mondván, hogy inkább üresen álljon, s magában menjen tönkre az az ingatlan, de a gazdasági érvek végül erősebbnek bizonyultak az érzelmi állásfoglalásnál.

Nem ez az egyetlen olyan, a magyar–cigány együttélésnek keretet adó, íratlan szabály, amit az utóbbi években a két fél felrúgott. A kultúrotthon használatának ügye hasonlít az előbbihez. Burszán Lajos községi könyvtáros így eleveníti föl a szokásrend megszűnésének előzményeit:

– A kultúrotthont kalákába építette a falu lakossága. Vagyis a magyarok. A cigányok nem vettek részt a kalákában. Így akkor az a döntés született, hogy akkor ne is használják a kultúrotthont. S ez így is mönt sokáig. Égy pár éve, ahogy a cigányok kezdtek elmódosodni, s mind nagyobb multságokat csaptak, addig uzsukáltak, hogy égy körösz-tőlőre béengedték őket. Azóta osztán nincs megállás, ott lakodalmoznak, toroznak, körösztölnek ők is. Többet használják a kultúrt, mind a magyarok.

Elbeszéléséből némi rosszallás kiérezhető, ugyanakkor a tények megváltoztathatatlanságba való belenyugvás rezignációja is. Engedmények ezek, amelyeket a magyarság abbéli reményében tett, hogy cserébe nagyobb lojalitást kapjon a cigányságtól? Kényszerűségből hozott döntések? Vagy egyszerűen csak megtörténtek az események, melyeknek a magyarság csak pusztá szemlélője volt?

Tordai Dénest faggatom, a falu egyik nagygazdáját (a fogalom, nyilván, nagyon viszonylagos):

– Hogyan változott a cigány–magyar együttélés az elmúlt években?

– Hát romlott, az bizonyos! Égyre többen vannak, égyre szabadabbak. Nem mondom, hogy nem lehet bírni velük, mert szöröncsére nem olyan rossz magaviseletűek, de amióta kapják ezt a sok segílyt, s még dógozgatni is eljárnak Magyarba, már más szelek fújnak... Régebb jöttek napszámba, most már alig lehet égy-égy napszámot kapni, már nem kell nekik a kapa. Úgy kell instállni, kéretik magukot. S amelyik el is jön, akkora pretencióval van, hogy nem lehet győzni! A pénz s étel mellé kávé is kell, még szivar is, amelyik szívja!

– De azért békésen megférnek, ugye? Úgy értem, hogy a magyarságnak nincs félnivalója, nincsenek verekedések, betörések...

[*Látlet*]

– Megférünk, megférünk. De azért más faj, mind a miénk. Zajosabbak, mocskosabbak. S a lopicskálások se ritkák. Télön például a szőlőből kiszödik a karókot, s elhordják a tűzre. Még gyümölcsfákat is vágtak ki. Több gazda föl is hagyta a szőlőseit emiatt. Nem érdömös. Rendőrségre hiába monyón ilyesmivel az embör, azt mondják, hogy nincs amit csináljanak, fogjuk meg mű a tettest, s vigyük oda nekik.

– A jövőre nézve milyen kilátásai vannak a magyarságnak?

– Hát... Míg magyar születik kettő-három, addig cigány születik nyóc-tíz. Az elhalozás pont fordítva. Ha nem vigyázunk, száz év múlva csak a sírunk fog árulkodni, hogy magyarokul itt vótunk...

A magyarság jól ismeri a cigányság betelepítésének történetét, számukra az ősiség joga elvileg a morális fent érzését kellene biztosítania, de úgy látszik, a szimbolikus erkölcsi fölény, ami a múltban jellemző volt, mára elkopott. Burszán Lajos így foglalja össze a székelyszenterzsébeti cigányság betelepítésének történetét:

– Amenyire én tudom, az itteni cigányok nagyobb részit Észak-Magyarországról hozták bé a Kemény bárók. Ott a Forgács grófok vótak az urak, akik kapcsolatba álltak a Keményökkel. A Forgácsoknál sok cigány vót szógálatba, s azt mondják, Kemény báró inkább azokat hozta el, akiköt Forgács gróf bitangba csinált a cigányasszonyoknak. Jó ügyes forma cigányok vótak azok. Ugyanígy van ez a Lévaiakkal. Ez egy nagy észak-magyarországi nemös család. Itt a szöntörzsébeti cigányok égyötödít Lévainak híják. Azt mondják, az itteni cigányok tájszólása is hasonlít az észak-magyarországi cigányokéhoz. Akkor ott a cigányság még szabad prédán vót, ha megfогták, eladhatták vagy kivégezhatték ököt.

Az elkülönülési szándék, amit annyira nehezményez a cigányság, egyébként tényleg megvan még a magyarságban, például a bálókba (húsvéti, pünkösdi, szüreti) nem engedik be a cigányságot, a gesztusnak szimbolikus értéke is van: hétköznapi élethelyzetekben vállalják az egyébként szükséges együttműködést, de a fesztív, szakrális pillanatokban a formális különállás fenntartja a másság állapotát. A cigányság ezt növekvő ellenérzéssel figyeli; megszületett bennük az igény: minden tekintetben egyenlőnek lenni a magyarsággal. Fialat cigánylegényeket faggatok, öket érinti legérzékenyebben ez a bálózási húzd meg–ereszd meg. Ifjabb Kóré Vilmos például így nyilatkozik:

– Nem értöm, miért nem akarnak béengedni a magyar bálba! Miért viselkednek olyan furcsán? Mivel különbek ök, mint mű? Mű béengedjük ököt, ha cigánybálba akarnak jönni! Úgy csinálják, hogy vejégyet, aki jóban van velük, béengedik, a többit nem. A pünkösdi bálba, akik a tiszteletös úrral barantáznak, bémehetnek, a többiek nem.

Bálózás: érdekes jelenség, hogy a magyar szüreti bál mintájára a cigányok is megszervezik a maguk szüreti bálját. Kölsön kérik a székely ruhákat, csárdást táncolnak, székely népdalokat énekelnek – tehát lemásolják a magyar hagyományt. Vágyuk azonban a közös bálózás volna. Főként a fiatalok, a világlátottak új alapokra kívánják helyezni a magyar–cigány viszonyt. Hogy változóban van ez a kapcsolatrendszer, egyértelmű tehát. A határokat mindkét fél feszegeti. Nem csupán nemzetiségi szembenállásról beszélhetünk, hanem a régi és új ellentétéről is.

Tovább sétálok a faluban, gyűjtögetem a benyomásokat. Egyed Ferenc bácsi háza felé veszem az irányt: a falu egyik legidősebb embereként jól össze tudja hasonlítani a múltat a jelennel, így értékelni tudja a magyar–cigány kapcsolatok időbeni változását.

– Milyen volt a falu a fiatakorában, milyen most?

– Már fiatakoromba is elég sok cigány vót a faluba, de azóta még többen löttek, s egyre nagyobb a hangjuk. Ez a Magyarba járás erőssen fölhozta a szöröncsecsilagukot. Azelőtt kapálni, kaszálni járt, legtöbbször megvót a maga gazdája, égy magyar gazda, azzal égyütt. No, azér most is elég rendösök, nem panaszkodhatunk réjuk. Kicsit zavar, hogy így elszaporodtak, megtőtik a falut, de hát a mű bajunk, mé nem szaporodunk mű...

– Öregemberként hogy érzi: van-e félnivalója?

– Hát, a kaput, ajtót mindönesetre bézárom. De azér nem olyan rosszfélük az itteni cigányok. Lopások, persze, vannak, a fődekről ésszeszödnek ezt-azt, de olyasmi, amit innen-onnan hallunk, hogy a cigány bémönyön égy öreghöz, jól megkínozza, s elvösi a pénzt, no ilyen itt nincs, de ne is lögyön!

A szintén idős Bakó Júlia nénit a vegyes házasságokról kérdezem:

– Hát, az én fiatakoromba ilyesmi még elképzelhetetlen vót! Most már van vajégy, lehet, hogy tíz év múlva egészen megszokott lösz. S a vegyös házasság nekünk rossz, mert éjsze inkább a magyarból lösz cigány, mint fordítva: a cigányból nem tud magyar lönni.

– S ahhoz mit szól, hogy egyre több házat vásárolnak meg a központi részeken?

– Valamikó csak a falu szélein szabadott lakjanak. Ez vót a régi törvény, s ez így vót jó. Osztán, hogy mér változott el? A szögénység, tudja-é, s az, hogy kevesen vagyunk. Ha égy ház megürül, me' a fiatalok elmöntek, a vénök pedig kihaltak, a cigányok égyből lecsapnak réjuk.

Ami a demográfiai helyzet jövőbeni alakulását illeti, a statisztika nem túl biztató a magyar lakosságra nézve. A helyi általános iskolában tíz évre visszamenőleg 8–12 gyermek van átlagosan egy osztályban, amiből 2–3 magyar, a többi cigány. Az óvodában hasonló az arány, tehát ez a tendencia a jövőben is megmarad (az utóbbi években már kevesebb fiatal költözik be városra, de ez még egy új jelenség, eredményei nem mérhetőek). A magyar közösség tehát viszonylag előregedett, alacsony a fiatalság részaránya, a cigányságot viszont továbbra is gyors, látványos reprodukció jellemzi. A magyarság egyébként hajlamos arra, hogy a cigányság szaporaságát a valóságosnál is jobban eltúlozza, mitizálja, olyan „fegyverként” mutatva be, mely ellen lehetetlen felvenni a küzdelmet. Egyed János parasztgazda így nyilatkozik, némiképp variálva azt, amit korábban Burszán Lajos könyvtáros is elmondott:

– Az itteni báró béhozott négy-öt családot munkásnak. Letelepítette őket a falu szélén. No, azok osztán úgy szaporodtak, mint a nyulak, pár év alatt a négy-öt családból negyven-ötven lött, s most már szinte száz. S mű ezalatt szinte sömmit se gyarapodunk. Csoda-é, ha lassan nem bírunk velük?

Érdekes, ahogy faggatózásomra lassan megnyílnak az emberek. Pedig olybá tűnik, ez tabu, nem szabad, nem kell beszélni róla. Első kérdésemre csak legyintenek, s keserűen elhúzzák a szájukat, így jelezve, hogy kényelmetlen és kényes is a téma, de aztán csak kibuggyan belőlük a nemzetföltés, az ebből fakadó elkeseredettség. Nagy általánosságban elmondható, hogy a magyarság elvi szinten továbbra is alárendelt félként tekint a cigányságra, mely iránt ugyanakkor nagymértékű elfogadást, türelmet tanúsít. Székelyszenterzsébeten is ismerik azt a poénosságában szélsőséges, előítéletekre utaló megnyilatkozást, hogy „messziről azt hittem, egy ember jön szembe velem, hát, amikor köze-

[*Látlet*]

lebb ért, láttam, hogy csak egy cigány”. Ugyanakkor a hétköznapokban a felsőbbrendűségi tudatát a magyarság nem nagyon érzékeltette – akkor sem, amikor még tehetne volna. Most ez a felsőbbrendűség megszűnni látszik, pontosabban a magyarság tudatában maradványai élnek még, a cigányság azonban igyekszik nem tudomást venni róla. Egyvalami tehát gyökeresen megváltozott: a magyar–cigány kapcsolat szabályozója már nem a magyar fél, amint ez korábban volt, a kezdeményezés egyre inkább a cigányság térfelére került. Korábban a magyarság szabta meg, mit és mennyit, a gazdasági kiszolgáltatottság miatt fel sem merült a szabályszegés kérdése. Az 1989-es változásokat követően azonban megszűnt a cigányság megélhetési dependenciája, ez pedig teljesen újraértelmezni látszik a két fél kapcsolatát. Azt a megszólaltatott interjúalanyok is készséggel elismerik, hogy főként gazdasági, megélhetési érdekek mentén szerveződött ez a kapcsolat (ez cigány részről még hangsúlyozottabb), de mivel ezek az érdekek már nem kizárólagos fontosságúak, felbomolni vagy legalábbis meglazulni látszik a rájuk épülő szövetség is.

A székelyföldi településeken alapvetően két típusú cigány közösség van jelen. Az egyik a régebbi letelepült, a többségi (?) népcsoportba betagozódó, vele együttműködést vállaló, szervezett közösség, a másik a frissen letelepedett, együttműködést nem vállaló, elkülönülő, konfrontatív magatartást tanúsító közösség. Előbbi van jelen Székelyszenterzsébeten is, de a Nyíró-mente és Gagy-mente településein is; a Homoród-mentén, a Nyárad-mentén, Alcsíkon, a Gyergyói-medencében, Erdővidéken és az Alsó-háromszéki falvakban viszont az utóbbi típusú közösségek vannak túlsúlyban. Természetesen a kép árnyalást kíván, ugyanis több olyan település van, amelyen mindkét típusú közösség megtalálható, városokon pedig alapvetően elkülönülő, konfrontatív csoportok élnek.

Ugyanakkor, amint erre már korábban is utaltam, ez a tipologizálás megkíván némi felülbírálat. A székelyszenterzsébeti tapasztalatokból is kiindulva elmondható, hogy az együttműködő, kollaborációs szándék csökkenni látszik. Ugyan alig érzékelhetően, de távolodik egymástól a két közösség. A cigányságban ezt a felemelkedés tudata generálja, a magyarságban a frusztráció.

Ahogy egyre több ember véleményét hallgatom meg mindkét közösség részéről, azt tapasztalom, hogy a valóságot némiképp másként látják, látatják, érzékelik a cigányok, mint a magyarok. A cigányok énképe teljesen pozitív, megítélésük szerint a magyar–cigány kapcsolatok jók, az együttélés békés, problémákról pedig jószerevel nem beszélhetünk. A magyarság nem egészen így látja a helyzetet: inkább kényszerű háttérbe szorulásról beszélnek, s ugyan elismerik, hogy zömmel békés, törvénytisztelő cigányok lakják a falut, ugyanakkor fájlatják, hogy domináns közösségből lassan dominánlttá válnak. Ha gazdasági potenciálja kevésbé csökken, a székelyszenterzsébeti magyarság vélhetően jobban meg tudta volna őrizni dominanciáját. A gazdasági erő, önszerveződés terén sokkal jobban álló Csík-vidéki falvakban legalábbis ez tapasztalható: a közelmúltban is tanúi lehettünk, hogy a magyar közösség összefogott, és megakadályozta egy vándorló cigány népcsoport illegális letelepedését. Az ehhez hasonló folyamatokat a szenterzsébeti magyarság már rég nem tudja ellenőrizni. A falu a tágabb régió cigányságának vonzásközpontja, sokan telepednek le itt manapság, egy részük a papírjait sem rendezi. A magyarság pedig kénytelen-kelletlen asszisztál mindehhez.

Kíváncsi vagyok, hogyan látja ezt a kérdést a község vezetése. Székelyszenterzsébet Újszékely községhez tartozik, a polgármestert ez a falu adta, Furi Mózes itt született és

itt él Szentersébeten, második mandátumát tölti polgármesterként. Több magyart is megkérdeztem, hogyan értékelik a polgármester tevékenységét magyar–cigány vonatkozásban. Többségük elzárkózott a válaszadástól, egyvalaki neve elhallgatását kérve úgy nyilatkozott, hogy a polgármester túlságosan elnéző a cigánysággal szemben, és sokat kedvez nekik, így hálálja meg, hogy többségük rá szavazott.

Furi Mózeset nem újszékelyi hivatalában kerestem fel, hanem otthon. Az utcában, ahol lakik, övé az utolsó előtti magyar ház, utána a román templom következik (az 1920-as években az is épült itt, bár híve nemigen volt/van, mint említettem, néhány cigánycsalád tartozik ide), aztán a cigánysor. A polgármester nyilatkozatai némiképp óvatosak, a szóban forgó népcsoportot következetesen románoknak nevezi meg.

– Hogy érzi, előljáróként szót tud érteni a cigánysággal?

– Igen, megbecsülnek a romák, mert tudok beszélni a nyelvükön. Sokat segítettem nekik, kijavítottam a puszták felé vezető utakat, hogy ne járjanak sárban, megoldottam a közvilágítást, közbenjártam, hogy akiknek nem volt villanya, bevezethesse, biztattam őket, hogy tegyék le a kérést a szociális segélyre. A dossziéjuk összeállításánál is segédkeztünk.

– Hányan kapnak szociális segélyt?

– Tudni kell, hogy a legutóbbi népszámlálás hivatalos adatai szerint csak 83 roma él a faluban, ennyien vallották magukat romának, a valós számuk per pillanat azonban 770–800 között mozog, ami 70% körüli részarányt jelent. Pontosabb adatot azért nem lehet adni, mert mindig vannak, akik nem rendezik az irataikat, a tartózkodásukat. Nos a kérdésre visszatérve, az egész községben összesen 750–800 roma kap segélyt, itt a faluban pedig 230–250. Ez a szám azért változó, mert mindig vannak, akik kimennek hosszabb időre vendégmunkára, azoktól ideiglenesen megvonjuk a segélyt, aztán, ha hazajönnek, és ledolgozzák a kötelező közmunkát, akkor tovább kaphatják.

– Ön a falu szülöttje, közép korosztálybeli. Hogyan változott a cigány–magyar kapcsolat a fiatalsága óta?

– Alapjaiban nem változott meg, de azért sok minden másként van. A romák többsége most is úgy él meg, hogy eljár a magyar gazdákhöz dolgozni. A kommunista rendszerben sokuk állami munkát vállalt, most az idősek nyugdíjat kapnak, van miből megélniük. Sokan Magyarországon dolgoznak. Elég tisztességesek, nincs különösebb gond velük. Persze vannak esetek, hogy például kilopnak a szőlősből pár karót, hogy télen ne fagyjanak meg, de ezek nem olyan vészes esetek.

– A magyar gazdák elmondása szerint a karólopás ennél azért nagyobb sérelem. Főként azért, mert tehetetlennek érzik magukat!

– Igen, de senki sem akar feljelentést tenni. Úgy tudom, egyetlen esetet sem jelentettek a rendőrségnek.

– Ön szerint miért nem?

– Mindenki azt akarná, hogy más tegye meg, hogy ne ő legyen a bűnbak, ne ő legyen a hibás, hanem a másik...

– Miért, a feljelentő a hibás?

– Nem ő a hibás, de akkor a cigányok jöhetnek azzal, hogy milyen rossz ember vagy te, jelentgetsz...

– Mondjuk ki nyíltan: félnek a magyarok, azért nem tesznek feljelentést?

– Talán ez is benne van. Irtóznak. Ha nem is félnek, nem akarnak bonyodalmakat...

[*Látélet*]

Félelem: amint munkám elején is jeleztem, a helyi magyarságot nem érik atrocitások, az óvatos válaszokból mégis letapogatható: a magyarság igenis fél, de legalábbis tart a cigányságtól. Miért? Érti saját gyengeségét? Túl sok rossz hírt hall kívülről, és attól tart, a rossz példa ragadós lehet? A magyarság a cigányság nemzetkaraktológijához sztereotip módon társítja az agresszivitást: arra számít, hogy ez az agresszivitás előbb-utóbb kiütközik? (Egy korábbi csoportos beszélgetés során, amikor a gazdasági válság volt a téma, egy olyan aggodalmas vélemény is elhangzott, hogy ha a kormány csökkenti a szociális segélyek összegét, vagy netán ideiglenesen fel is függeszti osztását, agresszív cselekedetekbe torkollhat az elégedetlenség.)

A polgármesterrel folytatjuk a múltbányászást, továbbra is a hangsúlyeltolódásról faggatom:

– Visszatérve a közelmúltra: az 1970-es években, az ön fiatalkorában még egyértelműen a magyarság volt a domináns közösség, mondjuk úgy, ő diktálta a játékszabályokat. Mikor változott meg ez?

– Ez egy folyamat, a számarányuk növekedésével nőtt a „súlyuk” is a faluban. Ugyanakkor az 1989-es forradalommal nagyfokú liberalizáció jött, a demokráciát sokan félreértelmezték. Hogy csak egy példát mondjak, íratlan szabály volt, hogy a kultúrotthon a romák önállóan nem használhatják, 89 után ez is megszűnt.

– Igen, ezt a kultúrotthon-ügyet a magyarok sokat emlegetik, mint fordulópontot...

– Emlékszem, amikor olyan rendezvény volt, amiről a romákat nem lehetett kihagyni, például filmvetítés, akkor úgy volt, hogy két részre osztották a termet, jobbról ültek a magyarok, bal felől a romák. Hát, ez már régen volt... A bálók alkalmával például most sem engedik be a magyarok a romákat. De ez is kezd visszas lenni, mert jó néhány magyar fiatal viszont elmegy a romabálba... Egyébként '89 után, ha például egy RMDSZ-es képviselő eljött agitálni a faluba, akkor a cigányságot is invitálták a kultúrhoz, s szavazásra biztatták.

– S a cigányok pedig azt gondolták, hogy ha szavazáskor jók a magyaroknak, akkor a kultúrotthonhoz is joguk van?

– Igen. De nem kellett erőltetni őket, hogy magyarnak vallják magukat: a magyar állam adja a gyermekeknek az oktatási támogatást, az a pénz nekik is jól fog... Még a legutóbbi választásokon is elhangzott: ők nem szavaznak a Roma Pártra, mert az nem támogatta őket semmivel, inkább az RMDSZ-re szavaznak (az oktatási támogatás igénylése az RMDSZ-en keresztül történik). No, de a témára visszatérve: abból, hogy ilyen kevesen vallották romának magukat, hátránya is származott a községnek: nemrég le akartunk bonyolítani egy roma-támogatási pályázatot, de nem nyertük meg, mert elbíráláskor a hivatalos statisztikai adatot vették figyelembe, hogy csak 83 roma van a faluban, hiába jeleztük mi, hogy valójában tízszer annyi...

– Apropó, RMDSZ: ezek szerint a cigánykérdés politikai kérdés is?

– Ezt is mondhatjuk. De ha a romák igényt tartanak a magyar oktatási támogatásra, akkor talán az sem furcsa, ha választásokon is megfogalmazódik az igény, hogy magyarként viselkedjenek... De lassan ez is változóban van. Ők is megosztottak. Most például két képviselőjük van az önkormányzatban, az egyikük, Kóré „Hegedűs” Géza a Roma Párt színeiben jutott be, a másik, Lévai „Mimi” Márton a Magyar Polgári Párt színeiben.

– Hogy véli, a cigányság politikai emancipációja arra a szintre is eljut, hogy polgármester is kikerülhet a körükből? Számarányuk lehetővé teszi ezt, hisz nemcsak Székelyszenterzsébeten vannak többségben, hanem községszinten is.

– Egyértelműen! Már hallottam is hangokat, hogy indítaniuk kellene jelöltet. Volna kit, mert kerül ki már a körükből tanár is, mérnök is. És ha jól meg tudják szervezni magukat, ha összefognak, egyértelműen van esélyük. Ha nem is két év múlva, az azt követő mandátumra már biztosan. Addig még fejlődnek, kulturálódnak, terjeszkednek. A fiatalkoromra visszaemlékezve még azt mondhatom el, hogy nagyobb volt a távolságtartás, a cigányság például nem volt úgy beszokva a központba, mint most. Magyarul sem tudtak akkor még olyan jól, mert kevesebbet érintkeztek a magyarsággal, inkább csak az iskolában tanultak meg.

– Én úgy látom, hogy a magyar közösség eléggé frusztrált, úgy érzi, hogy már nem olyan jó magyarnak lenni ebben a faluban. Ön, mint polgármester, hogyan próbálja ezt ellensúlyozni?

– Csak azt mondhatom el, hogy egy nagyon lelkes fiatal lelkészünk van, aki nagyon próbálja erősíteni a nemzeti identitást. Én ezt nagyon jónak látom, és támogatom a lelkész úr tevékenységét. Néhányan a faluban nem értik, hogy miért foglalkozik ennyi mindennel a pap, mert hogy az nem az ő hatásköre, de szerintem a népnevelés igenis része a papi hivatásnak. Ami azt illeti, a barantázással én se vagyok kibékülve, mert inkább csak agresszivitást látok benne, de jó oldala is van, mert ez is összetartja a fiatalságot, közösséget formál.

– Hogyan látja ezt a falut tizenöt-húsz év múlva, öregkorára?

– Én már lassan nyugdíj előtt állok, békés öregkorra vágyom. Ugyanakkor aggódom a mostani fiatal és középgenerációért. A többségük csak földműveléssel foglalkozik, vagy feketén dolgozik ilyen-olyan kisebb vállalkozásokban. Nem fizetnek sem nyugdíjalapot, sem egészségügyi hozzájárulást. Ez visszaüt majd! Mi lesz velük öregségükre, betegségeikben? És ez nem elszigetelt jelenség, nagyon sok embert érint. Úgyhogy szerintem tizenöt-húsz év múlva szegényebb és kiszolgáltatottabb lesz a magyarság, mint most. Most szinte hatmillió nyugdíjas van Romániában, na ne féljen, mert húsz-harminc év múlva nem lesz, csak három. De nem azért, mert csak annyi öreg lesz, hanem azért, mert a többinek nem lesz nyugdíja. S ezek többsége a falusiak köréből fog kikerülni...

– És magyar–cigány vonatkozásban?

– Szerintem felerősödik a vegyülés tendenciája, nőni fog a vegyes házasságok száma, s ha az előregedés folyamata sem szűnik meg, a magyarság nagyon kicsire fog zsugorodni Székelyszenterzsébeten...

Az eddig megszólaltatottak többsége egyetért abban, hogy a magyarság a jövőben lesüllyed, a cigányság fölemelkedik. Azon a téren vannak véleménykülönbségek, hogy a lesüllyedés, illetve fölelemelkedés milyen mértékű lesz, a tényét azonban senki sem kérdőjelezi meg. Várhatóan erősödik a cigányság kulturális önazonossága, a viszonylagos jóléttel növekedik az oktatás iránti igénye is. Roma nyelvű oktatás ugyan nem zajlik az iskolában (csak, amint korábban is jeleztem, opcionális tananyagként oktatja Kóré Mária tanárnő), viszont egyre többen folytatják tanulmányaikat a környékbeli városok magyar tannyelvű szakiskoláiban. Székelykeresztúrra iskolabusz is jár, oda mennek a legtöbben. Minden feltétel adott tehát, hogy egyre inkább gyarapodjanak intellektuálisan is – ne csak számszerűségükben.

A magyarság fő problémája a hitevesztettség, a beletörődés. Könnyebb elköltözni, beolvadni, mint küzdeni, szerveződni. Ugyanakkor pozitív példák is vannak. A lelkész

[*Látlet*]

tevékenysége bizakodással tölti el a magyarságot – pozitív magyarságélményt biztosít nekik, ami az utóbbi időben elég ritka volt. És ugyan ez a munka még az elején tart, tehát hosszú távú hatásai még nem mérhetők fel, van rá esély, hogy a lelkész bizakodása „ragadós” lesz.

Lássuk hát közelebbről a lelkészt és tevékenységét! Azt szokták mondani, hogy ahol a pap és a tanító olyan, amilyennek lennie kell, az meglátják a közösségen. Nos, a falusi oktatás válságban van, a tanárok többsége városról ingázik, így eleve nem fejthet ki olyan népnevelő munkát, amilyen elvárható volna, a lelkész ellenben olyan...! Hatodik éve van a faluban, munkájának már szép eredményei vannak. Faggatózásomat benyomásaim felől kezdem:

– Jól érzékelem, ide jöttemkor felismerte, hogy a magyarság a cigányság megerősödése miatt nemzeti közösségként frusztrált állapotban van, tevékenységével tudatosan próbálja erősíteni a nemzeti identitást?

– Mindenképp a nemzeti identitás erősítésén dolgoznék, ha színmagyar közösségbe kerültem volna, akkor is. A nemzettudat pallérozása mindenhol szükséges, a kommunista időszak eléggé megnyirbálta azt. Az a fajta nemzettudat-erősítés, amit én művelek, nem valaki ellen irányul, hanem önmagáért való. Fel kell vállalnunk hagyományunkat, hitünket, értékeinket.

– Lelkészként hogy egyezik a cigánysággal?

– Mint lelkész, igyekszem mindenkivel jóban lenni. A cigánysággal is napi kapcsolatban vagyok, sokan itt járnak el a paplak mellett, gyakran szót váltunk, ha kell, cigányul is, ugyanis abból is ragadt rám valamicske. Nekem csupa cigány szomszédom van, el kell mondanom, hogy jól megvagyunk. Meg kell követelni tőlük a tiszteletadást, és viszont kell tisztelni őket, akkor nincs probléma. Ami a hivatali részt illeti, az eredmények nem túl fényesek, inkább csak ünnepi kereszténységet sikerült megvalósítani: a cigányság többsége inkább csak keresztelő, lakodalom, temetés alkalmával fordul az egyházhoz. Szerencsére azonban vannak olyan személyek is, akik kiemelkednek ebből az átlagból, mint például a harangozó, aki egy nagyon derék, jó lelkületű cigányember, vagy a fiatal kántorunk, vagy az újdonsült pünkösdi király.

– Hogyan történt a kántorválasztás: tudatosan került cigány az orgona mögé, hogy ő példakép is lehessen, hogy az ő személye által közelebbi kapcsolatot lehessen kialakítani a cigánysággal?

– A történet úgy kezdődött, hogy önerőből sikerült felújítani szép és értékes orgonánkat, aztán rájöttünk, hogy már nincs, aki a hangszert megszólaltassa. Itt volt ez a fiatal cigánylegény, Barabás Szabolcs. Régről ismertem, én konfirmáltam, harangozó nagypapjával gyakran megfordult a templomban. Tudtam, hogy zenész családból származik, több hangszeren játszik. Megkérdeztem, volna-e kedve az orgonához, ő készséggel ráállt. Egy évig járattuk Fehéregyházára oktatóhoz, aztán folytatta önállóan a tanulást. Mostanra örömmel mondhatom, hogy ragyogóan megállja a helyét. Ami a példamutatás részét illeti, sajnos nem igazán működik a dolog, tehát a példáján felbuzdulva a rokonai például nem járnak a templomba.

– Hogyan látja a két népcsoport együttélésének jelenét, jövőjét?

– Látva a híradásokat, hogy máshol milyen problémák vannak cigányok és nem cigányok között, azt mondhatjuk, hogy Szenterszébet „mintafalu”. Nincsenek akut problémák. Azonban nem látjuk a dolgok végét. A viszony változóban van. Azok, akik Ma-

gyarországot járják, új tapasztalatokkal, új impulzusokkal térnek haza, és egyre inkább megkérdőjelezzik a régi hagyományok létjogosultságát. Régen ezt a kapcsolatrendszer az egymásrautaltság határozta meg: a magyarság földeket művelt, ehhez szüksége volt a cigány napszamosokra, így a cigányság számára a napszamoság stabil megélhetést biztosított (a szokásrend szerint a gazdák a „saját” napszamosaikat télen is ellátták étellel, ezzel-azzal). Az utóbbi időben a magyarság azonban mind kevesebb földet művel meg, tehát már kevesebb napszamosra van szükség. A cigányság – ettől függetlenül is – kezdett új megélhetési források után nézni. Ez pedig jelentősen eltávolítja egymástól a két népcsoportot. Akik Magyarországon dolgoznak, már nagyon tudják, hogy mi a diszkrimináció, mi a jogegyenlőség. Reméljük, a kötelezettségeikről sem fognak megfeledkezni...

– Lelkészsége alatt komolyabb problémák, összetűzések nem voltak?

– Komolyabbak nem, de azért zúgolódások vannak. Gondolom, azt a magyar gazdák elpanaszolták már, hogy télen a cigányság kilopkodja a szőlőkarókat. Ez egy kényes ügy, amit nem igazán sikerül megoldani. Összetűzéshez vezethet a jövőben a kultúrház használatának kérdése is. Nem tudni, meddig fogadják el a régi hagyományt, hogy magyar bálba nem engedik be őket. Ebből még vita, akár verekedés is lehet.

– A negatívumok ellenére ön hosszú távra rendezkedett be itt...

– Igen, most már ezer szállal kötődöm a faluhoz. Hogy mást ne mondjak, földeket is vásároltam itt, gazdálkodom, s a föld a legjobb „kötőelem”. Úgy érzem, nekem dolgom van itt, közösséget kell építenem, s amíg úgy érzem, maradok. Bizakodással tölt el az, hogy vannak még erős, lelkes fiatalok, középkorosztály-beliek a magyarok körében, akikkel együtt lehet dolgozni. Első évben, amikor idekerültem, Budapestről egyházi vendégek jöttek. Gond nélkül sikerült elszállásolni a magyar családoknál több mint kilencven embert. Ez mond valamit! Van még erő a magyar közösségben! Ha közmunkázni kell, akkor is sokan mozdulnak. Van kire alapozni. El kell mondanom, hogy az egyházi vezetőtanács, a presbitérium nagyon jó, nagyon sok munkát elvégzünk együtt, akár egyházzról, akár az egész faluról van szó.

– Barantacsoportot is szervezett, ez azonban megosztja a közösséget...

– Igen, vannak, akik azt mondják, hogy inkább imádkozni kellene tanítanom a fiatalokat, mint „verekedni”. De meg kell nézni az érem másik oldalát is: a barantás fiatalok mind járnak templomba, lelkes közösségi emberekké váltak, van felelősségtudatuk, vannak közös céljaik. Így tehát én nem érzem szükségét annak, hogy a kételkedők előtt a baranta pozitívumait bizonygassam. Azt elvégzi helyettem az idő. Azt lehet mondani, a barantás csoport az egyetlen jól működő szerveződés a faluban, mert például nem működik a gazdakör, a nőegylet...

– A cigányságot tudatosan vonta be ebbe a tevékenységbe?

– Az jó, ha ők is itt vannak, ha minél több az érintkezési pont. El kell fogadnunk azt a tényt, hogy együtt kell élnünk velük, s ahhoz, hogy az együttélés lehetőleg problémamentes legyen, ismernünk kell egymást. Egyébként jelen pillanatban elég kevés cigány fiatal jár barantázni, úgy látszik, kevés volt a kitartás. Amikor az első csoportot verbuváltam, az akkori konfirmandusoknak kötelezővé tettem a jelenléteket. A konfirmálás után többségük nem folytatta a tevékenységet. Újabban, hogy látják, milyen szép eredményeket érünk el versenyeken, gyakran jönnek, s kéreznak. A válaszom egyszerű: lássalak három egymást követő vasárnap a templomban! Amíg nem ismerem minimá-

[*Látlet*]

san, amíg annyi állóképességről, kitartásról sem tesz tanúbizonyságot, amennyi a templomba járáshoz kell, nem adok fegyvert a kezébe.

– Hogyan látja a magyarság helyzetét – különös tekintettel az öregekre?

– Az öregek közt bizony nagyon sok a megkeseredett. Ennek oka részben érthető, mert azt kell látniuk, hogy egész életük munkájavész kárba, és talán az ő életük munkája is veszendőbe megy: ha meghalnak, a bennvaló cigány kézre kerülhet, potom áron. Ezzel a gondolattal ők nem tudnak megbékélni. Amikor a mai idősök születtek, fiatalok voltak, a cigányok még csak a pusztákon laktak, ők ezt az állapotot tartják normálisnak, ezt szeretnék látni a jelenben is, a valóság azonban egészen másról szól. Ennek ellenére, amint mondtam, én bizakodó vagyok: nincs még veszve minden. Azt is remélem, hogy a jövőben jobb vezetése lesz a falunak, egy rátermett vezető sokat segíthet a helyzeten.

– Nincs meglepődve az előljárával?

– Sokkal többet kellene tenni! Kevés a közösségépítés, az ilyen munkák nagy részét mi végezzük. Nemrég egy lelkeszi gyűlésen voltam, a nagygalambfalvi kolléga szájából elhangzott, hogy többet kellene törődnünk a lelkiekkel, mint egyebekkel. Könnyű ezt egy olyan település lelkészeként elmondani, ahol a vezetés húz, ahol van élet, van fejlődés. Itt azonban nekünk kell vért izzadnunk mindenért. Mi szervezzük a megemlékezéseket, a falunapot, mi tartjuk a kapcsolatot a testvérfalvakkal. Sőt, az is a mi dolgunk, hogy a temetőbe járható legyen az út. Olyan feladatok ezek, amelyek elvileg valóban nem elsősorban a lelkész hatáskörébe tartoznak, de amelyeket el kell végeznie valakinek, ha azt akarjuk, hogy működjenek a dolgok. A gazdákkal is törődni kell, tavaly én hívtam Magyarországról egy agrárszakembert, aki felvilágosította őket, mennyi területalapú támogatás jár nekik. Egyáltalán nem voltak tájékoztatva. Pedig a földeket meg kellene őrizni, és művelni – a földnek ugyanis megteremtő ereje van, a megmaradás, magyarként való megmaradás záloga.

A jelenben eltérő kulturális, szociális magatartások, közösségi mentalitások rivalizálnak egymással. Olybá tűnik, a magyarság vállalná a továbbiakban is a rivalizációt, az ereje megvolna hozzá, a megfelelő módszerek, eszközök azonban hiányoznak. Lényeges volna a gazdasági megerősödés – újraszervezni a mezőgazdaságot, föléleszteni a hagyományos földszerepetet, ugyanakkor élni az EU-s támogatási lehetőségekkel, piacot keresni a termékeknek. „Ideológiai” szinten a magyarság fő „fegyvere” az emlékezés lehetne. A magyarság számára elvileg morális támogatást kellene nyújtson az ősiség tudata, a tágabb régió magyar jellege. Csak emlékezni kellene – és azt rituális szertartásokkal megerősíteni. A cigányságnak ezzel ellentétben épp a felejtés a célja – a múlt elfelejtése, elfeledtetése. A két szándék harcban áll egymással, ha egyforma erejűek, kioltják egymást. Amint erre már följebb is utaltam, úgy tűnik, a magyarság nem képes „fogást” találni a cigányságon. Épp mássága miatt. A másik rivális, a románság például az ősiség elvitatásával próbálja aláásni a magyarság helyzetét Erdélyben, a cigányság viszont elismeri a magyarság ősiségét (amint ezt a Kóré Kákó Gézával folytatott beszélgetésből is láttuk), ugyanakkor a jelenre nézve ennek számukra nincs jelentősége. Múlt és jelen számukra két különálló, egymással nem érintkező entitás.

Járom a falu utcáit, ismét fölnézek a református templomra, próbálok elképzelni, milyen volt ez a falu 400–450 évvel ezelőtt, a forrongó vallásújítások idején. A katolikus hit után volt már ez a falu unitárius is egy kis időre, aztán szombatos lett, míg végül a református mellett kötött ki. Túl könnyen befogadta az újat akkor és most is, és ez lett a veszteség? Szombatosság... Hol van már az? Pécsi Simonról jószerével senki sem tudja, ki volt, annak ellenére, hogy az iskola az ő nevét viseli. A felejtés könyörtelen dolog. Néhány évtized, s elfelejtik, hogy va-

lamikor az összes házban magyarok laktak, elfelejtik, hogy a cigányság a pusztákról szivárgott be, elfelejtik, hogy alig van már felejténivalójuk...

A magyarság és cigányság eltérő módon viszonyul a múlthoz. Túlzással élve: a magyarság a múltja miatt az, ami, a cigányság pedig a múltja ellenére. Nem véletlenül vallja Mikes Kelemen is a *Törökországi levelekben*: „vagyunk, akik voltunk, leszünk, akik vagyunk”. A cigányságnak a múltja dicstelen, a dicsőséges jelenbe és jövőbe vetett hite azonban erős.

A bevezetőben azt ígértem, azt a kérdést is megválaszolom, mi lesz egy székely közösséggel, ha számbelileg alulmarad. Nos, jelen pillanatban a leépülésről adhatunk számot. Olybá tűnik, részint a cigányság hatására, részint az amúgy is tapasztalható értékválságnak köszönhetően a székelyszenterzsébeti magyarság közerkölcei lazulóban vannak, csökkent a magántulajdon tisztelete, csökkent a rend, köztisztaság iránti igény. Nyilván, hiba volna ezeket a negatív jelenségeket mind a cigány befolyással magyarázni – hisz ezek a folyamatok a színmagyar településeken is megfigyelhetők, ugyanakkor a cigányok jelenléte mindezt elmélyíti. Hangsúlyozódik a rezignáció, a jövő kilátástalanságának pesszimizmusa, csökken a küzdésvágy. Konkrét példaként maradván: interjúalanyaim szájából elhangzott, a cigányság télen kilopkodja a szőlősből a szőlőkarókat. Reakcióként a magyarság felhagyja a szőlőst. Húsz évvel ezelőtt még majdnem minden magyar családnak volt egy-egy kisebb darab szőlője, a szüret pedig népnünpély volt. Ma alig néhány család műveli a szőlőt. Ez azt is jelenti tehát, hogy a cigányság ezen akciói rombolják, leépítik a magyar közösséget – ami végső soron rájuk is visszahat majd. Erősen túlzónak tűnhet a hasonlat, és nem is referenciaértéke miatt használom, csupán poétikai értéke miatt, de olykor az a benyomásom, a magyarság úgy viszonyul a cigányság térnyeréséhez, amint egykor a dél-amerikai őslakosok fogadták a konkvizkádorokat: jószerével harc, ellenállás nélkül adták meg magukat – és eltűntek a történelem süllyesztőjében. Nyilván, itt és most a Székelyföldön a harc nem úgy harc, mint ott volt, így eredményei sem olyan elsöprők, de ha a magyarság nem változtat a mentalitásán, aligha kerülheti el azt a sorsot, amit egyik interjúalanyom is predestinált (ha kijelentését nem is kell szó szerint venni): hogy száz év múlva csak a sírkövek fogják hirdetni, hogy itt egykor magyarok éltek. Vannak biztató előjelek is, amelyek arra utalnak, hogy a leépülési folyamat megállítható, lelassítható – ugyanakkor ez az újjáéledés még kezdeti stádiumban van, így hatását nem lehet jól megbecsülni. Úgy vélem, nem tévedek nagyot, ha azt állítom, hogy ebből a szempontból az elkövetkező tíz év döntő fontosságú lesz.

A cigányság jól érzékeli a magyarság gazdasági potenciáljának gyengülését, demográfiai hanyatlását, az így keletkező társadalmi vákuumot kívánja kitölteni. A népek felemelkedése és alábukása egy olyan természetes (szükségyszerű?) társadalmi folyamat, amely vizsgálható, dokumentálható, ugyanakkor felülről aligha irányítható. Székelyszenterzsébet nem vész el, de a jövőben lényegesen átalakul. A magyarság teljes eltűnése nem valószínű, hisz – a lelkész szavait parafrázálva – van még életerő, munkabírárs, önszerveződő készség benne, ugyanakkor helyzete, szerepe alapjaiban megváltozik. Kérdés, hogy ennek a változásnak ki lesz, kik lesznek a karmesterei.

ZSIDÓ FERENC (1976) Székelykeresztúron élő író, tanár, szerkesztő. A bölcsész tudományok doktora. Kutatási területe a magyar, román, cigány közösségek történelemszemléletének, népi kultúrájának összehasonlító vizsgálata. Fontosabb művei: *Szalmatánc* (regény, 2002); *Csigaterpesz* (novellák, 2005); *Történetiség, sorsok, biédelmek* (néprajzi tanulmányok, 2000).